

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1151428/1

בבית הדין הרבני האזורי תל אביב יפו

לפני כבוד הדיינים:

הרב אייל יוסף

המבקשת: פלונית

הנדון: התקדשה בקידושין שיש לפקפק בהם וייתכן שהתגרשה כדין – כשרות ביתה מאחר

פסק דין

לפניי בקשה להיתר נישואין.

המבקשת נרשמה לנישואין במועצה אזורית חוף השרון לאחר בירור עלה כי על פי דבריה קיים חשש לממזרות והיא זקוקה להיתר נישואין.

עובדות והליכים

אם המבקשת ילידת העיר דושנבה, השתייכה לקהילה היהודית-הבוכרית במקום והייתה נשואה שלוש פעמים במשך חייה.

נישואיה הראשונים היו ל[אלמוני] בשנת 1970 בעיר דושנבה, מנישואין אלו נולד בן [א'] ולאחר כשנתיים התגרשו בני הזוג.

אם המבקשת נישאה בשנית לאבי המבקשת [פלוני] בשנת 1982 בעיר דושנבה, מנישואין אלו נולדה המבקשת וכשהייתה בת שלוש התגרשה אימה מאביה.

אם המבקשת נישאה בשלישית במוסקבה ל[פלמוני] בשנת 1989. מנישואין אלו לא היו לה ילדים. בשנת 1993 עלו לארץ אם המבקשת בעלה השלישי [פלמוני] והמבקשת. בשנת 1999 התגרשה אם המבקשת בארץ בבית הדין.

אם המבקשת נפטרה כמו כן גם אבי המבקשת ובעלה השלישי של האם. בעלה הראשון של אם המבקשת עדיין חי היום בארץ.

המבקשת ובן זוגה נרשמו לנישואין ברבנות מועצה אזורית חוף השרון אלא ששם עלה חשש הממזרות בעניינה של המבקשת. המבקשת התבקשה לפנות לבית הדין כדי לברר את מעמדה האישי אם היא מותרת להינשא ולבוא בקהל.

ביום ה' בכסלו תשע"ח (23.11.2017) הופיעה המבקשת בבית הדין בבקשה להיתר נישואין. בית הדין חקר את המבקשת על נישואי אימה. המבקשת לא ידעה פרטים על אודות נישואי אימה לאביה – אם היו בחופה וקידושין או ב'זקס' (נישואין אזרחיים) וכן לא ידעה אם גירושיה היו גירושין כדת משה וישראל או ב'זקס' בלבד. אין למבקשת כל מסמך, כתובה או תמונות מנישואי אימה. כמו כן אין למבקשת כל מסמך או מעשה בית דין על גירושי אימה, לא מנישואיה הראשונים, לא מהשניים ולא מהשלישיים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כל הידוע למבקשת הוא מידע כללי כי נישואיה הראשונים של אימה היו בחופה וקידושין – את החופה ערך רב שנקרא 'זורה', הוא היה קרוב משפחה והוא גם סידר גט לאם המבקשת ולבעלה זה. עוד יודעת המבקשת מידע כללי כי נישואיה השלישיים של אימה היו רק ב'זקס' כי [פלמוני] היה רחוק מהדת והיו גם תמונות של חתונה לא דתית. לגבי החתונה של אימה עם אביה אינה יודעת, כאמור, אם הייתה חופה או רק 'זקס' ואם היו גירושין כדת משה וישראל או רק פירוד אזרחי.

המבקשת אמרה כי דודה – אחי אימה – חי ובוודאי ידע יותר פרטים. אף על פי שהעד הוא אחי אם המבקשת ופסול לעדות מדין קרוב, זימן אותו בית הדין לבירור העובדות החסרות. ביום ט' בכסלו תשע"ח (27.11.2017) הופיע הדוד [ב'] אחי האם. העד הציג את עצמו וסיפר כי היה מורה בבית ספר [...] בתל אביב והיום הוא גמלאי.

לדבריו, הוא ואם המבקשת תאומים ונולדו בכ"ב באדר ב' תשי"א (30.3.1951) בעיר דושנבה. הם היו בני שמונה עשרה כשאחותו התחתנה בפעם הראשונה. נישואיה הראשונים היו ל[אלמוני] ונערכו בעיר דושנבה. את החופה ערך הגבאי של בית הכנסת, וכדבריו:

קראו לו זורה. הוא היה 'הרב' שלנו, היה שומר שבת. הוא ערך את החופה, היה 'קידוש', היו ברכות, החתן נתן לכלה מטבע – היה שווה מאתיים חמישים רובל כסף רוסי. החתן שבר כוס.

לשאלת בית הדין: "היכן בדיוק הייתה החופה?" ענה: "בבית הכנסת" והוסיף: "היו אולי עשרים וחמישה אנשים – הרוב משפחה וגם כמה חברים." לשאלת בית הדין: "האם היו החברים שומרי שבת?" ענה: "לא היו דתיים כמו היום אבל הייתה אמונה. שמרו שבת אבל היו הולכים לעבודה."

לשאלת בית הדין אם הייתה כתובה, ענה: "כן". לשאלת בית הדין: "מי חתם על הכתובה?" ענה: "העד הראשון היה סבא של [אלמוני] מצד אימו והעד השני היה הדוד של אימא שלו [ג']".

ובהמשך: "נולד להם ילד בשם [א'], לאחר שנתיים התגרשו. את הגט סידר הרב זורה בדושנבה." לשאלת בית הדין: "האם הרב זורה היה יודע לסדר גיטין?" ענה: "ודאי, הוא למד בישיבה בסמרקנד."

לשאלת בית הדין: "היכן הכתובה או מעשה בית דין של הגירושין?" ענה: "כשעלינו לארץ לקחו לנו את כל המסמכים, תעודות לידה וכדומה."

העד המשיך:

בשנת 1982 התחתנה בשנית עם אבא של [פלמוני] – [פלמוני]. הייתה חופה שוב פעם בדושנבה. את החופה ערך שוב הרב זורה, החתונה הפעם הייתה בבית שלנו. הייתה חופה, היה קידוש, הייתה כתובה.

לשאלת בית הדין: "מי חתם על הכתובה?" ענה: "עד אחד היה חבר שלו, מצידנו חתם מישהו מהמשפחה."

והמשיך:

בשנת 1983 נולדה [פלמוני], הם עברו לגור במוסקבה, לאחר שנתיים ביקשו להתגרש, הם חזרו לדושנבה והרב זורה סידר להם גט. בשנת 1989 הכירה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

את [פלמוני] במוסקבה, גם אז הם באו לדושנבה והרב ז'ורה סידר חופה בפעם השלישית. אחר כך הם עלו לארץ ובארץ הם התגרשו פה ברבנות.

בית הדין שוחח עם [אלמוני] – הבעל הראשון – בטלפון כשכלתו מתרגמת. השיחה הייתה קשה להבנה הואיל ו[אלמוני] עבר אירוע מוחי.

לשאלת בית הדין אם כשהתחתן עם אימה של [פלונית] היו הנישואין ב'זקס' או הייתה חופה, ענה: "היה גם 'זקס' וגם חופה." לשאלת בית הדין: "מי היו העדים בחופה?" ענה: "הדוד שלי ז'ורה שהוא אח של אימא וחבר שלי שקראו לו ז'ניה." לשאלת בית הדין: "היכן הכתובה?" ענה: "לא יודע." לשאלת בית הדין אם היה גט או רק פירוד אזרחי, ענה שהיה גם גט – "את הגט ערך רב, לא זוכר מי היה."

בית הדין עיין בתיק הגירושין של אם המבקשת. בכתב התביעה כותבת אם המבקשת כי נישאה בשנת 1989 במוסקבה, הנישואין היו ב'זקס' והיא מבקשת להתגרש מבעלה [פלמוני]. עוד ציינה כי הייתה נשואה בעבר ליהודי בשם [פלוני] – גם כן ב'זקס' וממנו התגרשה במוסקבה. בית הדין סידר להם גט ובהחלטה נכתב: "בית הדין יסדר לצדדים גט לחומרא."

דיון

לאחר העיון במסמכים שבפנינו ולאחר שמיעת המבקשת ודודה מתברר כי העובדות שבפיה אינן מדויקות.

לדברי המבקשת נישואיה הראשונים של אימה היו בחופה וקידושין והיה גם גט, נישואיה השלישיים היו ב'זקס' והיא התגרשה בארץ. על נישואי אימה עם אביה לא ידעה פרטים. לדברי דוד המבקשת כל נישואי אחותו היו בדושנבה בחופה וקידושין וגירושיה – בגט. לדברי דוד המבקשת בנישואיה הראשונים של אם המבקשת ל[אלמוני] חתמו על הכתובה הסבא של החתן ודוד של אם המבקשת. ולדברי בעלה הראשון של אם המבקשת [אלמוני] חתם על הכתובה הרב ז'ורה וחבר בשם ז'ניה.

מעיון בתיק הגירושין של אם המבקשת עולה כי קיימת בו הצהרת אם המבקשת כי נישואיה השלישיים והשניים היו רק ב'זקס', אין שם התייחסות לנישואיה הראשונים.

אם נישואיה הראשונים של אם המבקשת היו בחופה וקידושין כדת משה וישראל אך היא לא התגרשה כדת משה וישראל אלא אזרחית ואחר כך נישאה לאבי המבקשת, הרי שעל המבקשת יש חשש ממזרות.

צדדי ההיתר

על אף האמור יש מקום להתיר את המבקשת לבוא בקהל.

א. ידוע שבקהילות הבוכרים בתקופה זו לא ידעו לערוך חופה כדת משה וישראל.

ב. אין בפנינו כתובה או כל תיעוד אחר כי אכן אם המבקשת נישאה בחופה וקידושין כדת משה וישראל ובמצב זה אי אפשר לפסול את המבקשת.

ג. גם אם נניח שהחופה הראשונה הייתה כדת משה וישראל ייתכן שאף היה גט כדת משה וישראל ולכל הפחות היה גט כשר מדאורייתא והמבקשת מותרת לבוא בקהל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

א. בקהילות הבוכרים בתקופה זו לא ידעו לערוך חופה כדת משה וישראל

ידוע שבכל קהילות הבוכרים בשנות שלטון הקומוניסטים, לא נתנו ליהודים לנהל אורח חיים יהודי, רבני העדה ברחו מפחד השלטון וחלקם הוגלו לסיביר. בני העדה נשארו כצאן שאין להם רועה והמעטים שידעו לקרוא עברית מילאו את מקום הרבנים. המנהג שהתקבל בערי בוכרה היה לערוך את החופה בבית החתן או הכלה כשנוכחים קרובי משפחה ומסדר הקידושין – שלרוב גם הוא לא היה שומר תורה ומצוות כהלכתן – ואחר כך עשו מסיבה לשאר המכרים.

פעמים שמתחילה עשו את המסיבה ובסוף הערב היו נכנסים לחדר קטן – החתן והכלה, מסדר הקידושין ובני המשפחה הקרובה – ואז ערכו את החופה. מצב זה נוצר מפחד השלטון, עורך החופה לא היה מייחד עדים, לאחר הקידושין וקריאת הכתובה היה מבקש משניים מהנוכחים שלרוב היו קרובי משפחה לחתום על הכתובה.

נמצא שבהעדר עדים כשרים לא הייתה החופה כשרה והאישה בחזקת פנויה ובניה מאחר כשרים לבוא בקהל.

מדברי דוד המבקשת וכן מדברי [אלמוני] עולה מצב דומה:

אין חולק כי נישואיה הראשונים של אם המבקשת היו בחופה וקידושין כשאת החופה ערך 'הרב ז'ורה' כשהיו נוכחים בבית הכנסת בני המשפחה הקרובה ומקצת חברים. העדים שחתמו על הכתובה קרובי משפחה הם – בין לדברי דוד המבקשת ובין לדברי הבעל הראשון [אלמוני]. שאר הנוכחים שלא היו קרובי משפחה לא היו שומרי שבת כהלכתה. נמצא שבהעדר עדים כשרים לקידושין נותרה אם המבקשת בחזקת פנויה והמבקשת כשרה לבוא בקהל.

ב. אין בפנינו כתובה או ראייה אחרת לנישואי אם המבקשת

אין בפנינו כתובה או כל תיעוד אחר כי אכן אם המבקשת נשאה בחופה וקידושין כדת משה וישראל. ועיין בשו"ת יביע אומר (חלק ט סימן ג אות ב) שכתב שבהעדר כתובה, כשכל הידע שבפנינו הוא מפי אם המבקשת, אין היא יכולה לפסול את בניה. וכל שכן בנדון דידן שהאם אינה בפנינו ולמבקשת אין כל מידע או עדים כשרים על נישואי אימה וכל ידיעתה – מפי השמועה.

בשו"ת יביע אומר (שם אות א) דן בבחורה שטענה שאימה נישאה לבעלה הראשון בחופה וקידושין והתגרשה רק ב'גט אזרחי', ואחר כך נישאה לאביה בנישואין אזרחיים – אם מותרת היא לבוא בקהל. ושם (באות ב) דן שאין האם נאמנת לפסול את בנה ואינה נאמנת שנישאת בחופה וקידושין כל שאין כתובתה בידה. והוכיח מדברי הפוסקים שצריך שני עדים כשרים המעידים על החופה כדי לפסול את המבקשת.

בנדון דידן אין למבקשת כל מידע על נישואי אימה, וממלא אין צורך לבדוק אחריה והיא עומדת בחזקת כשרות. ועיין עוד בשו"ת יביע אומר (חלק יא אבן העזר סימן ו וסימן טז) שדן גם כן במקרה דומה – שטענה האישה כי נישאה בחופה וקידושין ואין בידה כתובה ואין עדים על כך – שאינה נאמנת לפסול את בנה. ועיין בשו"ת אגרות משה (כרך ה אבן העזר חלק ג סימן כ) שגם הוא סבירא ליה שכשאין כתובה ואין עדים כשרים על נישואי האם בחופה וקידושין אין האם נאמנת לפסול את ביתה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הצהרת הבעל הראשון כי היו חופה וקידושין כדת משה וישראל

ואם כי, אף אם כנים דברינו, קשה להתעלם מדברי אחי האם ומדברי הבעל הראשון עצמו שאמרו שהייתה חופה כדת משה וישראל, על זה יש לומר הואיל ואין שני עדים כשרים המעידים על החופה אלא העדים שבפנינו, שאינם כשרים לעדות, ושניהם – האומרים שהייתה חופה – גם אומרים שהיה גם גט והפה שאסר הוא הפה שהתיר.

ועיין בשו"ת יביע אומר (חלק ט סימן ג אות ג) שדן גם כן בשאלה מעין זו והעלה שאף על פי שהתורה נתנה נאמנות לאב לפסול את בנו, בנידון כזה שהאב התגרש מאשתו הרי הוא שונא אותה ואינו נאמן לומר שהייתה חופה כדת משה וישראל הואיל והוא נוגע בדבר לעשותה זונה.

ועדיין יש לומר שאף אם כנים דברינו בשנית, הרי המבקשת עצמה טוענת שאימה נישאת בפעם הראשונה בחופה וקידושין, ואם כן 'שוויא אנפשה חתיכא דאיסורא'. אומנם בשו"ת יביע אומר (שם אות ה) לאחר שהביא חבל נביאים והעלה שאפילו באיסור דרבנן אמרינן 'שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא' וכל שהיא מאמינה לדבר שאומרת, שאימה נישאת בחופה וקידושין יש לומר כן, אלא שבנידוננו כמו שאומרת שנישאה בחופה וקידושין אומרת שגם התגרשה בגט כדת משה וישראל וחזרנו ל'הפה שאסר הוא הפה שהתיר'.

ייתכן שהיה גט כדת משה וישראל

ידוע שבכמה קהילות בוכריות היו מסדרים חופה וקידושין ולא ידעו לסדר גיטין. אולם היו קהילות שסידרו גיטין בדרך זו: היו מעתיקים נוסח ממעשה בית דין שהיה בידיהם וכתבו את שמות הבעל והאישה כפי הזוג שעמדו בפניהם ואת הגט הזה מסר הבעל לשליח. פעמים רבות היה השליח אחיו של הבעל והוא הוליך את הגט לאישה. אף על פי שגיטין אלה אינם כמסורת שבידינו מכל מקום ייתכן שהיו כשרים מדאורייתא הואיל ואת המילים "הרי את מותרת לכל אדם" היו כותבים (וכיוון שהכתיבה הייתה כשבאו אליו לבקש להתגרש יש להחשיבה ככתיבה בשליחות הבעל וככתיבה 'לשמו ולשמה ולשם גירושין' אף שלא ציווה הבעל על הסופר והעדים בנוסחי הציווי המדוקדקים הנהוגים אצלנו).

נמצא כי גם אם נניח שאם המבקשת נישאה בחופה וקידושין כדת משה וישראל, ייתכן שהגט שסידר הרב ז'ורה היה גט כדת משה וישראל או לכל הפחות היו בו גירושין מדאורייתא, ונישואי אם המבקשת לאבי המבקשת היו מותרים על פי דין (ולפחות מדאורייתא).

דעת הנודע ביהודה

ידועה דעת הנודע ביהודה (מהדורא קמא חלק אבן העזר סימן ז, הובא גם בפתחי תשובה אבן העזר סימן ד ס"ק מא) לגבי שתוקי שלא נבדקה אימו – ממי נבעלה – עד שמתה, ששוב אין לנו עסק לדון על האם ממי נבעלה ואין אנו דנים אלא רק על הוולד והוולד מקרי 'פריש' ואין שום 'רגליים לדבר' שפסול, שהרי גידלתו אימו ו'רוב כשרים אצלה'.

גם בנדון דידן אפשר שהואיל ואם המבקשת נפטרה וכן אבי המבקשת, ובפרט שאין בידי המבקשת כתובה או כל תיעוד לגבי נישואי אם המבקשת – אם היו בחופה וקידושין כדת משה וישראל – ואדרבה ידוע שבערי בוכרה לא ערכו חופה וקידושין בעדים כשרים, ואנו דנים כעת על המבקשת בלבד הרי שאין מקום לאסור אותה לבוא בקהל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עדים פסולים מדרבנן

פש גבן לבירורי אם יש לחשוש לפסול העדים – אם היו פסולים מדרבנן וכשרים מדאורייתא, הואיל ולדברי דוד המבקשת אחד העדים היה סבא של הבעל הראשון מצד אימו והעד השני היה הדוד של אם המבקשת, שהם עדים קרובי האם ופסולים מדרבנן כמבואר בשולחן ערוך (חושן משפט סימן לג סעיף ב), ויש לדון אם המבקשת נחשבת נשואה מדאורייתא ושמה הגט שנמסר לה אינו גט על פי דין.

בפסק דין בתיק אחר (תיק מספר 1071815/1, בית הדין הרבני האזורי תל אביב, לא פורסם) דנתה בנושא זה והבאתי דברי שו"ת יביע אומר (חלק ח אבן העזר סימן ג) שהביא חבל נביאים דסבירא להו שגם פסולי עדות מצד האם פסולים מדאורייתא. שם דן לגבי אישה שנתקדשה ואחד מעדי הקידושין היה דוד החתן – אח אימו וכמה חודשים לאחר החתונה נאסר הבעל באשמת גנבה ובית המשפט (בחו"ל) ביטל את הנישואים, ואחר כך נישאת האישה לאחר בלי שתקבל גט מבעלה הראשון, ודן שם אם יש מקום להתיר את הבן שנולד מהנישואים הקודמים ובתוך דבריו שם (באות ט) דן גם בקרובי האם ובקרובי אישות – אם פסולים הם מדאורייתא או מדרבנן – והביא דברי הפוסקים דסבירא להו שהם פסולים מדאורייתא ודברי הפוסקים דסבירא להו שהם פסולים מדרבנן. והוסיף דברי שו"ת עבודת הגרשוני (סימן מו) שכתב שרב שרירא גאון, רב האי גאון, הרי"ף, הרמב"ן, הרשב"א, רבי שמואל בן חפני, הראב"ן, רבנו תם, הרשב"ץ, הריב"ש ושאר פוסקים – כולו סבירא להו שקרובי האם פסולי תורה הם. ואם כן, אפילו אם תמצי לומר שהרמב"ם חולק עליהם, הרי אין לחוש לדבריו נגד כל הגאונים, וכל שכן שהרשב"ץ והריב"ש פירשו דברי הרמב"ם שאין זה אלא לעניין מניין המצוות אבל לעניין הדין מודה הוא שקרובי האם פסולי עדות דאורייתא הם. עוד הביא שכן כתב מהרש"ם (חלק ג אבן העזר סימן לג) שיש להקל בקידושי קרובי האם משום ספק ספקא: שמא הלכה כפוסקים שהם פסולים מהתורה, ואם תמצי לומר שאינם אלא מדבריהם שמא הלכה כרי"ף ובעל העיטור שהמקדש בפסולי עדות דרבנן אין חוששין לקידושי. ועוד, שכן העלו שו"ת מהרש"ם (חלק ג סימן נ אות א) ועוד פוסקים (וציין גם ליביע אומר חלק ד אבן העזר סימן ה, עיין שם). וסיכם דבריו שכשנמצא שפסול העד מחמת קורבת אם חשיב פסול דאורייתא.

נמצא גם בנדון דידן שאם נניח שהסבא ודוד הכלה היו עדים הרי שהם פסולי עדות דאורייתא. ואם נניח כדבי הבעל הראשון שהרב ז'ורה וחבר בשם ז'ניה היו עדים, הרי אותו חבר לא היה שומר שבת כהלכתה ופסול לעדות מדין 'רשע' והרב ז'ורה עצמו גם הוא היה קרוב משפחה.

גם אם נאמר שהרב מסדר הקידושין לא ייחד עדים וייתכן שאר הנוכחים היו עדים, הרי כבר הזכרנו שבחופה היו רק משפחה קרובה ומקצת חברים שלא היו שומרי שבת כהלכתה. נמצא דממה נפשך אין עדים כשרים.

צירוף ספק ספקא – שמא אבי המבקשת לא היה יהודי

גם אם נלך לחומרא ונאמר שהחופה הייתה כדת משה וישראל והעדים היו כשרים ולא היה גט כדת משה וישראל, בכל זאת יש מקום להתיר את המבקשת הואיל ונישואי אם המבקשת היו בדושנבה – מקום שרובו גויים.

כיוון שקיים רוב גויים וייתכן שאפילו 'תרי רובי' גויים וייתכן שאבי המבקשת גוי ולא יהודי – יש לתלות בכך ולומר שהמבקשת כשרה לכוא בקהל – עיין בשו"ת יביע אומר (הג"ל – חלק ט

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אבן העזר סימן ג אות ח) שהביא חבל נביאים הסוברים כשיש תרי רובי גויים – רוב העיר ורוב העוברים ושבים נוכרים תלינן בגוי.

וגם אם נאמר שהקהילה הבוכרית הייתה קהילה סגורה והנשים שמרו על עצמן והשתדלו לא להתערב בגויים, מכל מקום מידי ספק לא יצאנו. והרי יש לנו ספק אם היו קידושין על פי דין וספק שמא אבי המבקשת אינו יהודי הרי שמספק ספקא המבקשת כשרה לבוא בקהל.

מסקנה

המבקשת מותרת לבוא בקהל, מכמה טעמים:

- א. ספק אם החופה הייתה כראוי ואם המבקשת בחזקת פנויה.
- ב. אם נאמר שהחופה כראוי ייתכן שהגט גם כן היה כראוי.
- ג. אם נאמר שהחופה הייתה כראוי והגט לא היה כראוי ייתכן שאבי המבקשת אינו יהודי הואיל ודושנבה היא עיר שרובה גויים.
- ד. עוד יש לומר שיש כאן ספק ספקא – ספק בקידושין אם היו על פי דין וספק שמא מגוי.

ניתן לפרסם את פסק הדין לאחר השמטת פרטים מזהים.

ניתן ביום ט"ז בטבת התשע"ח (3.1.2018).

הרב אייל יוסף